BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

Nurmamatova Oydin Tog'ayevna
Xalqaro innovatsion universiteti Pedagogika yo'nalishi 1-kurs magistranti Nishon tumani 14-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24436137

Annotatsiya. Ushbu tezisda boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning nazariy-didaktik asoslari tahlil etilgan. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda axborotni tanqidiy tahlil qilish, dalillarga asoslanish, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash hamda mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini tarkib toptirishda muammoli ta'lim texnologiyalari, interfaol metodlar va evristik savol-topshiriqlar tizimining pedagogik imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim, didaktik asoslar, kognitiv rivojlanish, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, tahliliy ko'nikma, refleksiya, fasilitatorlik.

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvning ustuvorlik kasb etishi boshlang'ich ta'lim mazmuni va o'qitish texnologiyalarini tubdan yangilashni taqozo etmoqda [1]. Bugungi globallashuv va axborot oqimi shiddat bilan ortib borayotgan davrda boshlang'ich sinf o'quvchisiga tayyor bilimlarni mexanik tarzda yodlatish emas, balki unda mustaqil izlanish, turli manbalardan olingan ma'lumotlarni saralash, fakt va fikrni bir-biridan ajratish hamda o'z nuqtayi nazarini mantiqiy dalillar bilan asoslash malakalarini tarkib toptirish eng dolzarb didaktik vazifa sanaladi [2]. Xalqaro baholash dasturlari - **PIRLS** (matnni o'qish va tushunish sifatini baholash) hamda **PISA** tadqiqotlari talablari ham kichik maktab yoshidan boshlab o'quvchilarda o'qilgan matn mazmunini chuqur idrok etish, voqea-hodisalarga baho berish va tanqidiy mulohaza yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligini yaqqol ko'rsatmoqda.

Pedagogika va psixologiya fanlarida tanqidiy fikrlash hodisa va jarayonlarga ongli, xolis va mantiqiy yondashish, muqobil yechimlarni ko'ra bilish, shuningdek, har qanday hukmga tahliliy mezonlar asosida baho berish qobiliyati sifatida talqin etiladi [3, 4]. Mashhur pedagog va faylasuf Jon Dyui tanqidiy tafakkurni muammoli vaziyatga nisbatan faol, izchil va sinchkov munosabat sifatida baholagan bo'lsa, zamonaviy psixologlar bu jarayonni muayyan maqsadga yo'naltirilgan kognitiv strategiyalar majmui sifatida izohlaydilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mazkur tafakkur tarzini shakllantirish ularning yosh va psixofiziologik xususiyatlarini - ko'rgazmali-obrazli tafakkurdan mantiqiy-abstrakt tafakkurga o'tish bosqichini hisobga olgan holda tizimli tashkil etilishi lozim [2]. Kichik maktab yoshidagi bolalarda tabiiy qiziquvchanlik va "nega?" degan savol berishga moyillik yuqori bo'lib, didaktik jarayonda aynan shu ichki potensialdan unumli foydalanish talab etiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishning didaktik asoslari o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan bir nechta tarkibiy komponentlarni qamrab oladi:

Motivatsion-maqsadli komponent: O'quvchilarda bilishga bo'lgan ichki ehtiyojni uyg'otish, dars davomida maqsadli muammoli vaziyatlar yaratish hamda reproduktiv (eslab qolishga asoslangan) savollar o'rniga "Nima uchun shunday bo'ldi?", "Boshqacha yo'l tutish mumkinmidi?", "Bu holat qanday

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

oqibatga olib keladi?" kabi ochiq va divergent savollar berish orqali bolaning aqliy faolligini rag'batlantirishni nazarda tutadi [1, 2].

Mazmuniy-metodik komponent: O'quv fanlari mazmunini tanqidiy tafakkurni rivojlantiruvchi interfaol metodlar bilan boyitishni talab etadi. Xususan, ona tili va o'qish savodxonligi darslarida badiiy matn qahramonlarining xatti-harakatlarini va badiiy tasvir vositalarini tahlil qilishda **"FSMU"** (fikr, sabab, misol, umumlashtirish), yangi axborotni avvalgi bilimlar bilan solishtirishda **"Insert"** (matnni maxsus belgilar bilan o'qish), tushunchalarni tizimlashtirishda **"Klaster"**, **"Venn diagrammasi"**, **"Bumerang"** va **"Sinkveyn"** kabi texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning tahliliy, qiyosiy va sintezlash qobiliyatlarini faollashtiradi [5, 6]. Matematika va tabiiy fanlar darslarida esa masalalarni bir necha xil usulda yechish, ortiqcha yoki yetishmayotgan ma'lumotlarga ega topshiriqlar ustida ishlash o'quvchilarni shoshma-shosharlik bilan emas, balki mulohaza yuritib qaror qabul qilishga o'rgatadi [3, 4].

Refleksiv-baholash komponenti: O'quvchining o'z fikrlash jarayonini nazorat qila olishi, yo'l qo'yilgan xatolar sababini mustaqil aniqlashi hamda tengdoshlari fikriga hurmat bilan yondashgan holda konstruktiv munosabat bildirish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi [2]. Ushbu jarayonda o'quvchilarning tanqidiy fikrlash darajasini baholash mezonlari sifatida axborotni tahlil qilish va saralash, o'z fikrini hayotiy yoki matnli dalillar bilan asoslash, sabab-oqibat aloqadorligini topish hamda mantiqiy xulosa chiqarish ko'rsatkichlari asos qilib olinadi [5, 6].

Didaktik jarayonning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining pedagogik mahorati va darsdagi pozitsiyasiga bog'liq [1, 2]. Tanqidiy fikrlashga asoslangan ta'limda o'qituvchi tayyor haqiqatlarni e'lon qiluvchi ma'ruzachi emas, balki **fasilitator** - o'quvchilarning mustaqil fikrlashini yo'naltiruvchi, savollar orqali ularni izlanishga undovchi va qo'llab-quvvatlovchi ustoz sifatida namoyon bo'ladi. Sinf xonasida psixologik jihatdan xavfsiz, erkin fikr almashish muhitining yaratilishi, o'quvchining noto'g'ri yoki noan'anaviy javobi uchun tanbeh berilmasdan, aksincha, "Nega shunday deb o'ylaysan?", "Keling, bu fikrni tekshirib ko'ramiz" tarzida muqobil dalillar izlashga yo'naltirilishi tanqidiy tafakkur rivojining hal qiluvchi shartidir [2, 6].

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirishning didaktik asoslarini ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirish va amaliyotga keng joriy etish kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning kognitiv salohiyatini yuksaltiradi, ularda mustaqil o'qib-o'rganish madaniyatini qaror toptiradi hamda kelajakda raqobatbardosh, ongli va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxs sifatida kamol topishiga mustahkam zamin yaratadi [1, 2].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tursunov A.A. The role of the republics of Uzbekistan and Kazakhstan in the transition of international events // Международный научный журнал. - 2025. - № 2 (1). - С. 59-62.
2. Tursunov A.A., Cho'liyeva M. Upbringing of a perfect person in the team and its traditions // International Journal of Artificial Intelligence. - 2025. - Vol. 1 (1). - P. 401-404.
3. Tursunov A.A., Botirova N. Great Silk Road and Choch towns: historical progress // International Journal of Artificial Intelligence. - 2025. - Vol. 1 (1). - P. 707-714.
4. Tursunov A.A., Botirova N. History of the socio-political development of the Choch oasis in the 6th-8th centuries // International Journal of Artificial Intelligence. - 2025. - Vol. 1 (1). - P. 611-616.
5. Ergasheva X. Abduqayum Yo'ldoshning hikoyalarida badiiy tasvir vositalarining qo'llanilishi // Conferences. - 2025. - Vol. 1 (10). - B. 196-200.
6. Ergasheva X. Azizbek Norovning "Kimningdir hikoyasi" da ta'rif va talqin uyg'unligi // The Role of Exact Sciences in the Era of Modern Development. - 2024. - Vol. 2 (7). - B. 27-29.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.